

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ЕКОНОМСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

На основу одлуке Наставно-научног већа бр. 492/1 од 07.02.2018. године, одређени смо за чланове Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње Соње Јосиповић, магистра економских наука, под насловом „*Погодности амбијента, предузетништво и рурални развој Србије*“. Након што смо проучили завршену докторску дисертацију кандидаткиње, подносимо Већу следећи

РЕФЕРАТ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Соња Јосиповић рођена је 19.06.1984. године у Београду. Економски факултет Универзитета у Београду уписала је школске 2003/2004. Дипломирала је на Смеру *Међународна економија и спољна трговина* са просечном оценом 9,52 и оценом 10 на завршном раду. Мастер академске студије уписала је школске 2009/2010. године на Економском факултету Универзитета у Београду, Студијски програм *Економска политика и развој*. Мастер студије завршила је 2011. године са просечном оценом 10 и успешно одбрањеним радом под називом: „*Енергија ветра као алтернативни енергетски извор*“. Докторске студије на Економском факултету Универзитета у Београду уписала је школске 2011/2012. године, Студијски програм *Економија*. Све испите предвиђене програмом докторских студија положила је са просечном оценом 9,78. Добитник је три стипендије за постигнуте изузетне резултате током свих нивоа школовања: Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, Фонда за младе таленте Републике Србије и Eurobanke EFG.

Соња Јосиповић ради као асистент на групи економских предмета на Катедри за Индустијско инжењерство Машинског факултета Универзитета у Београду. У звање сарадник у настави, на Машинском факултету у Београду, изабрана је септембра 2010. године за ужу научну област Друштвено-економских наука. У звање асистента, на Машинском факултету у Београду, изабрана је јуна 2012. године за ужу научну област Друштвено-економских наука. На основним академским студијама изводи вежбе из следећих предмета: *Основи социологије и економије* и *Пословни менаџмент*. На мастер академским студијама изводи вежбе из следећих предмета: *Техно-економска анализа пројеката* и *Индустријски менаџмент*. Ангажована је на извођењу наставе из области финансијског инжењеринга у оквиру *Обуке за енергетске менаџере* чији је организатор Машински факултет Универзитета у Београду.

Члан је Друштва економиста Београда и Организационог одбора Међународног симпозијума индустријског инжењерства. У списку објављених радова докторанд, Соња Јосиповић, има укупно 20 референци које се односе на научне прилоге саопштене на домаћим и међународним конференцијама (штампане у целини) или у часописима релевантним за област истраживања. Међу овим радовима издвајају се следећа три: (1) Spasojević Brkić, V., Veljković, Z., Golubović, T., Brkić, A., Josipović, S.: Comparative analysis of export capabilities of the metalworking industry in Zlatibor region

and the rest of Serbia - *Journal of Engineering Management and Competitiveness (JEMC)*, Vol. 6 (1), 2016, pp 28-35; (2) Dondur N., Pokrajac S., Spasojević Brkic V., Grbic S.: *Decomposition of Productivity and Allocative Efficiency in Serbian Industry*, - *FME Transactions*, Vol. 39, No 2, 2011, Faculty of Mechanical Engineering, University of Belgrade, pp. 73-78.; (3) Spasojevic Brkic V., Pokrajac S., Dondur N., Josipovic S.: *Allocative efficiency and QM factors covariate in Serbian industry*, - *Journal of Applied Engineering Science* Vol. 10, No 4, 2012, pp. 221-225. У контексту теме докторске дисертације директно су објављена следећа два рада: (1) Јосиповић С., Покрајац С., Дондур Н., Беловић Д.: *Иновације као кључни фактор привредног раста и развоја Србије*, - 39 Jupiter Конференција, Зборник радова са конференције, Београд 2014, стр. 4.7-4.12.; (2) Јосиповић С.: *Природне погодности и класификација руралних области*, - *Економски видици*, 22 (2-3), 2017, стр. 149-160. У наведеним радовима анализиран је значај концепта погодности - природних и укупних амбијенталних, у сврху развоја бизниса и приватне иницијативе у руралним срединама Србије. Посебно значајан део презентованих истраживања чини методологија која омогућава класификацију руралних области аналогно идентификованим погодностима. Уколико се на основу расположивих погодности могу идентификовати квалитативно различита подручја, утолико се може говорити и о различитим, специфично усмереним стратегијама развоја предузетништва и приватне иницијативе дизајнираним да одговоре на кључне изазове развоја руралних подручја одређених региона.

Докторска дисертација је написана на укупно 233 стране (укључујући уводни текст на са апстрактном на српском и енглеском језку, садржај и преглед табела - 51, слика - 14 и графикона - 10, списак литературе са укупно 169 релевантних референци на српском и енглеском језику и биографију). Структуру истраживачког рада у оквиру докторске дисертације чини седам логички дефинисаних и међусобно повезаних целина: (1) Увод; (2) Погодности руралних подручја; (3) Квалитет људског капитала и рурални развој; (4) Предузетништво и рурални економски раст; (5) Модел руралног економског раста - анализа на примеру Србије; (6) Смернице за вођење руралне политике у Србији; (7) Закључак.

2. Предмет и циљ дисертације

Специфичан „квалитет руралног окружења“ који чини одређену руралну област погодном за живот (укључујући и одмор и рекреацију) у литератури је дефинисан на основу многобројних фактора. На првом месту су природне погодности које се везују за температуру, број сунчаних дана, влажност ваздуха, топографију, расположиве водне и шумске ресурсе, укључујући и биодиверзитет и степен очуваности животне средине, развијеност инфраструктуре и културно/историјско наслеђе. Имајући у виду миграциона кретања на релацији урбане - руралне области, поред економских фактора (као што су висина дохотка, цена некретнина, могућност запослења и др.) на њих утичу, и на извесан начин их обликују, и фактори погодности амбијента. У новије време погодност амбијента се обично наводи као нов, кључан извор компаративних предности руралних области који се стратешки користи за популаризацију обрнутог миграционог тока и форсирање новог приступа развоју дефинисаном као "рурална индустријализација". Расположивост и квалитет људског капитала, са друге стране, значајно утиче на потенцијале руралног развоја. У економији заснованој на знању и иновацијама, руралне области које поседују високе погодности амбијента могу искористити своју компаративну предност тако што ће привући и задржати људски капитал неопходан за трансформацију руралне економије и економски раст и развој.

Високообразовани и/или креативни појединци који су окренути ка предузетништву, како кандидат наводи у својој докторској дисертацији, могу допринети побољшању руралних економских перформанси и значајно утицати на уравнотежен регионални развој.

У методолошком смислу рад отвара битне дилеме које се везују за дефинисање људског капитала као основе привредног раста и развоја. Креативна класа је у литератури прихваћена као „нови стандард“ за процену расположивог људског капитала на одређеном подручју. Оправдање за коришћење новог начина квантификавања људског капитала огледа се у веровању да је креативна класа прецизнија мера расположивог људског капитала у односу на традиционалну меру исказану помоћу учешћа високообразоване радне снаге у укупној запослености или укупном становништву. Додатно, предузетништво је препознато као један од фактора који омогућава повезивање људског капитала (знања, вештина и креативности појединаца) са економским растом помоћу његове комерцијализације оснивањем нових предузећа.

Докторанд Соња Јосиповић у свом раду даље повезује концепт амбијенталних погодности са руралним економским растом и то тако што га посматра кроз утицај људског капитала и предузетничких активности у руралним срединама. Посматрајући динамику (концентрисаност) људског капитала примећено је да је квалитетан људски капитал (креативна класа) најзаступљенија у руралним областима високих погодности (које нуде висок квалитет услова за живот и рад). Додатно, у диверсификацији руралне економије самозапошљавање и мала и средња предузећа су се показала као добра опција за проширење извора стицања дохотка, повећање локалне запослености и раст животног стандарда резидената руралних подручја, као и за привлачење неопходног капитала за развој руралног индустријског и терцијарног сектора.

Предмет истраживања у оквиру ове докторске дисертације је анализа утицаја погодности амбијента и предузетништва на рурални развој, са посебним освртом на Србију. Унапређење квалитета људског капитала и раст предузетничких активности у моделима раста руралне привреде може се посматрати као један од могућих механизма трансформације, раста и развоја руралне економије. У том смислу, циљеви истраживања спроведеног у оквиру ове докторске дисертације су дефинисани на следећи начин: (1) идентификовање фактора који имају значајан утицај на вредност руралних погодности (квалитет руралног амбијента који чине природне и укупне амбијенталне погодности) и рангирање руралних области Србије; (2) дефинисање модела економског раста руралних подручја и анализа утицаја концепта људског капитала и предузетништва на економски раст руралних подручја у Србији. Како би успешно одговорила дефинисаним циљевима истраживања, кандидаткиња Соња Јосиповић је даље разрадила основна истраживачка питања, међу којима се као најзначајнија могу издвојити следећа: (1) Да ли повезаност између људског капитала и економског раста одређене руралне области зависи од два локална предуслова: нивоа погодности амбијента руралне области и обима предузетничког капитала? (2) На који начин погодности амбијента утичу на одлуке становништва и послодаваца у погледу локације за живот и пословање? (3) Који фактори одређују удео високообразованог/креативног људског капитала у руралној популацији? (4) Да ли се могу идентификовати руралне погодности које привлаче и задржавају високообразовану/креативну радну снагу? (5) Који фактори одређују величину предузетничког капитала у руралним областима? (6) Да ли постоје значајне разлике у погледу нивоа људског капитала и предузетничких активности између руралних

подручја у нашој земљи, и ако постоје, зашто је то тако? Наведена истраживачка питања помогла су у формулисању основних хипотеза од којих се полазило у истраживању. Кроз разраду пријвљене и одобрене проблематике Соња Јосиповић је одговорила на све истраживачке захтеве и постављена питања, издавајући тако битне факторе који дефинишу потенцијал руралног економског раста у нашој земљи, а уједно пружајући и добру основу за дефинисање различитих стратешких приступа руралном развоју у зависности од уочених специфичности руралних региона.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Полазећи од теоријског оквира и резултата спроведених истраживања, кандидаткиња Соња Јосиповић је емпиријски тестирала следеће хипотезе:

(1) Ако постоје разлике у погледу амбијенталних погодности између руралних области, онда се различите погодности могу квантификовати формирањем одговарајућег композитног индекса, а све у циљу класификације руралних области у три групе: високих, средњих и ниских погодности амбијента.

Концепт погодности чине три основне групе фактора: *природне руралне погодности, изграђене руралне погодности и културно-историјске руралне погодности.* За потребе збирног (синтетичког) приказивања руралних погодности коришћен је композитни индекс. За потребе овог истраживања индекс природних руралних погодности представља композитни индекс који је формиран сабирањем стандардизованих вредности варијабли које одражавају климатске услове и лепоте природног пејзажа: просечна температура у јануару, просечан број сунчаних дана у јануару, просечна температура у јулу, просечна влажност ваздуха у јулу, топографска скала, учешће водних површина у укупној површини руралне области и учешће шумских ресурса у укупној површини руралне области. Индекс укупних руралних амбијенталних погодности представља композитни индекс који је формиран проширењем индекса природних руралних погодности сабирањем стандардизованих вредности, поред варијабли које одражавају климатске услове и лепоте природног пејзажа, и варијабли које се односе на развијеност савремене путне мреже и одговарајуће инфраструктуре која је везана за понуду различитих рекреативних активности у руралним срединама. На основу утврђених амбијенталних погодности извршена је класификација руралних подручја у три наведене групе.

(2) Уколико постоји погодан амбијент и динамично предузетништво, онда постоје кључни предуслови за успостављање одговарајућег модела руралног економског раста.

У развијеним економијама посебан фокус је на руралним областима које се могу описати као области богатих природних, изграђених и културних погодности. На подручју САД-а и развијених земаља ЕУ погодности амбијента, као важни индикатори социјалног (друштвеног) благостања, имале су значајан утицај на обликовање миграционих кретања становништва ка руралним областима током последње три деценије XX века (период тзв. ренесансе руралног света). Природне погодности и други квалитети локалног амбијента који унапређују услове за живот и рад идентификовани су као кључни фактори раста руралног становништва. Такође, руралне погодности могу бити и у функцији привлачења и задржавања нових предузетника који покрећу пословање у руралним областима високих погодности зато што желе да максимизују свој нематеријални доходак и изађу у сусрет тражњи за

погодностима радне снаге од које зависи успешност њиховог бизниса. Како би обезбедили за себе и своју породицу адекватне услове за живот, појединци су спремни да се одрекну једног дела свог дохотка у замену за различите руралне погодности.

Повезаност амбијенталних погодности са руралним економским растом зависи од два географска фактора. Први фактор се односи на динамику (концентрисаност) људског капитала који је најзаступљенији у руралним областима високих погодности (које нуде висок квалитет услова за живот и рад). Повратно, квалитетан људски капитал који је концентрисан у овим подручјима обезбеђује предност у виду концентрације знања, вештина и креативности као неизоставних услова за раст и развој. Високообразовани и креативни појединци могу се одредити да замене висока урбана примања са бољим условима за живот које нуде руралне области високих погодности, што доприноси расту предузетничке активности. Други фактор односи се на обим предузетничких активности у руралним срединама. Развој информационих технологија и развој руралне инфраструктуре омогућава предузетницима да у пуном потенцијалу користе амбијенталне погодности (еколошке, рекреативне и културне) док воде свој бизнис.

(3) Уколико руралне области карактеришу високе погодности амбијента, онда људски капитал има позитиван утицај на рурални економски раст.

Руралне погодности имају и имаће у будућности још значајнију улогу у руралном економском расту и развоју. У развијеним економијама посебан фокус је на руралним областима које се могу описати као области богатих природних, изграђених и културних/историјских погодности. Миграциона кретања становништва из урбаних ка руралним срединама су доказ да са економским растом становништво све више вреднује локално специфичне руралне погодности, а све у циљу обезбеђења бољих услова за живот за себе и своју породицу. Природне погодности и други квалитети локалног окружења који унапређују услове за живот препознати су као кључни фактори раста руралних области које бележе високе стопе раста становништва, запослености и дохотка.

У развијеним земљама руралне области високих погодности амбијента успеле су не само да повећају своју популацију, већ и да трансформишу своју економију. Трансформација руралне економије огледа се у смањењу зависности од традиционалних сектора, попут пољопривреде или других примарних делатности, који уступају место прерађивачком и услужном сектору (од аграрне до индустријске и постиндустријске руралности). Ове руралне области користе расположиве природне ресурсе као инпуте за бројне рекреативне активности (пре свега туризам: планински, спортско-рекреативни, здравствени, ловни, еко и др.) које чине главну полуку новог руралног економског раста и развоја. Осим туризма, повезане делатности које се организују у малим прерађивачким капацитетима допуњују укупне економске активности ових подручја. Рурални пејзаж се вреднује не само с аспекта могућности за производњу различитих пољопривредних производа, већ и у погледу могућности обезбеђења руралних еколошких јавних добара. С обзиром да традиционалне стратегије лоцирања предузећа у руралним областима губе на значају (уважавају само аспект минимизирања трошкова), руралне области које одликују високе амбијенталне погодности могу своју предност искористити на бољи начин уважавајући укупне компаративне предности у односу на друга подручја.

(4) Уколико руралне области карактерише висок обим предузетничких активности, онда предузетништво има позитиван утицај на рурални економски раст.

Рурални економски развој треба да буде заснован на знању, а руралне погодности амбијента спадају у групу фактора који детерминишу обим људског капитала на одређеном подручју. Теоријско објашњење за повезивање предузетништва са руралним економским растом огледа се у томе што предузетништво омогућава трансформисање знања у економско знање које ће бити комерцијализовано у оквиру нових предузетничких иницијатива. Високообразовани и/или креативни појединци који су окренути ка предузетништву могу допринети побољшању руралних економских перформанси.

Висока концентрисаност људског капитала у руралним областима високих погодности обезбеђује предност у виду знања и креативности. Руралне области са већим учешћем људског капитала имаће боље економске перформансе захваљујући иновацијама, високом нивоу предузетништва и креативним облицима пословања. Истраживања су показала да висок ниво људског капитала у руралним областима може бити повезан са релативно високим нивоом предузетничке активности. Помоћу позитивног утицаја руралних погодности на привлачење и задржавање људског капитала и позитивног утицаја људског капитала на покретање нових предузетничких активности може се објаснити повезаност између руралних погодности и стварања конкурентне руралне привреде. Унапређење квалитета људског и предузетничког капитала могу се посматрати као део механизма кроз који руралне економије расту.

(5) Ако је веће присуство креативне класе у руралним подручјима, онда таленат и креативност имају већи значај за развој локалне економије.

У литератури су се издвојила два приступа мерења људског капитала, као важног фактора који обликује економски раст и развој, како на националном тако и на регионалном и локалном нивоу. Према првом приступу (традиционални приступ) људски капитал се посматра преко нивоа образовања запослених, док се према другом приступу (нови приступ) посматра преко структуре занимања запослених. Традиционални приступ полази од претпоставке да је образовање предуслов за висок људски капитал чији се обим на одређеном подручју може процењивати помоћу учешћа броја запослених који су високообразовани у укупном броју запослених или укупном становништву. За разлику од овог приступа, нови приступ полази од претпоставке да је за процену обима људског капитала на одређеном подручју важно анализирати структуру занимања запослених, односно сагледати да ли појединци адекватно користе своје знање, способности и вештине. У том циљу представљена је класификација занимања креативне класе према којој учешће појединаца који обављају креативна занимања у укупном броју запослених представља прецизнију меру за обим расположивог људског капитала на одређеном подручју. У основи креативних занимања су послови који се односе на стварање нових идеја и производа, као и на решавање проблема на креативан начин.

Истраживања су потврдила хипотезу о сигнификантном, позитивном утицају нове мере људског капитала - креативне класе, на рурални економски раст. За разлику од мере образовања која представља потенцијалан таленат или способност, мера креативне класе показује употребу расположивог талента или способности. Недостатак традиционалне мере људског капитала огледа се у томе што она обухвата само део способности појединца које чине поред образовања и искуство, креативност, интелигенција, иновативност и предузетничке способности.

(6) Уколико је ниво људског/креативног капитала у руралним подручјима са ниским амбијенталним погодностима значајан, онда је то последица наслеђене индустријске структуре.

У литератури која обрађује предметну материју ове докторске дисертације могу се препознати и ставови који се односе на анализу утицаја наслеђених индустријских структура које су у процесу трансформације претрпеле значајније промене. Локацијски, квалитетан људски капитал постоји и у срединама које су у прошлости имале повољну индустријску структуру, али је степен њихове упослености у новим условима остао под значајним утицајем способности да сами креирају нова радна места и испоље иновативне способности креативног капитала. Ова хипотеза је тестирана и у условима руралних простора ниских амбијенталних погодности у Србији, а истовремено повољне структуре људског/креативног капитала. Таква подручја захтевају посебан приступ руралном развоју који се заснива на искоришћавању креативног потенцијала за развој предузетништва уз паралелно подизање укупних амбијенталних погодности на виши ниво.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација подељена је у седам међусобно повезаних целина.

Уводно поглавље повећено је уобичајеним разматрањима за овакву врсту истраживачког и научног рада - дефинисани су предмет и циљ истраживања, као и основна истраживачка питања и хипотезе. Поред кратког прегледа структуре рада по поглављима, наведени су коришћени извори и методе истраживања.

У другом поглављу докторске дисертације детаљно је анализиран концепт руралних погодности, уључујући и методолошка разјашњења у погледу основних начина мерења (квантификовања) различитих руралних погодности. Посебан осврт је дат на потенцијалну улогу руралног амбијента за рурални економски раст и развој и анализу повезаности одлука домаћинстава и предузећа у погледу локације и њихов ефекат на просторне разлике у погледу нивоа развијености.

Треће поглавље докторске дисертације ближе се бави дефинисањем појма људског капитала. Објашњена су два основна начина мерења која су прихваћена у литератури (традиционалан и иновирани приступ). Такође, у овом делу докторске дисертације су анализирани повезаност између људског капитала и руралног амбијента, као и потенцијални утицај људског капитала на раст руралне привреде (раст запослености и дохотка).

У четвртом поглављу докторске дисертације направљен је преглед досадашњих емпиријских истраживања о значају предузетништва за економски раст/развој, као и преглед развијених егзогених и ендогених теорија раста. Посебна пажња је посвећена улози предузетништва у ендогеним моделима раста који потенцирају значај локалног милеа. Како би се објаснио значај предузетништва за рурални економски раст представљени су основни начини за процену нивоа предузетничке активности на одређеном подручју.

Пети део докторске дисертације односи се на поглавље под називом „*Модел руралног економског раста – анализа на примеру Србије*“. У оквиру овог поглавља извршена је анализа руралних подручја и руралне економије у Србији и приказана је класификација руралних области са становишта природних и укупних амбијенталних погодности.

Такође, представљен је и оцењен модел руралног економског раста Србије у чијој основи су погодности амбијента, људски капитал и предузетништво.

У шестом поглављу учињен је осврт на руралну политику Србије и Стратегију пољопривреде и руралног развоја Републике Србије која је донета за период од 2014-2024. године. Такође, представљен је концепт интегралног руралног развоја ЕУ, као и неопходни кораци ка хармонизацији руралне политике ЕУ и Србије. На крају, дате су препоруке у погледу улоге руралне политике и њених инструмената за унапређење квалитета руралног амбијента и подстицање инвестиција у знање (посебно у људски капитал и истраживачко-развојне активности) и покретање предузетничких иницијатива у руралним срединама. Примарни циљеви политике руралног развоја у будућности треба да буду везани за унапређење квалитета руралног амбијента и људског капитала, као и стимулисање раста предузетничких активности у руралним срединама.

Закључна разматрања представљају својеврсни резиме свих најзначајнијих налаза до којих је кандидаткиња Соња Јосиповић дошла у току истраживања. Поред основних резултата представљен је и теоријски, емпиријски и друштвени допринос спроведеног истраживања за ужу научну област *Економска политика и развој* којој тема докторске дисертације и припада. На крају, указано је и на даље правце научно-истраживачког рада.

Садржај докторске дисертације по поглављима

1. УВОД
2. ПОГОДНОСТИ РУРАЛНИХ ПОДРУЧЈА
 - 2.1. Појам руралних погодности
 - 2.2. Мерење руралних погодности
 - 2.2.1. Мерење руралних погодности помоћу композитног индекса
 - 2.2.2. Мерење руралних погодности применом метода главних компоненти
 - 2.3. Анализа повезаности одлука домаћинстава и предузећа у погледу локације
 - 2.4. Утицај погодности на рурални раст
 - 2.4.1. Преглед ранијих истраживања
 - 2.4.2. Социо-економска улога руралних погодности
3. КВАЛИТЕТ ЉУДСКОГ КАПИТАЛА И РУРАЛНИ РАЗВОЈ
 - 3.1. Преглед ранијих истраживања
 - 3.2. Људски капитал и карактеристике
 - 3.3. Значај људског капитала
 - 3.3.1. Оригинална класификација занимања креативне класе
 - 3.3.2. Редифинисана класификација занимања креативне класе
 - 3.3.3. Поређење традиционалног и новог начина мерења људског капитала
 - 3.4. Људски капитал и рурални амбијент
4. ПРЕДУЗЕТНИШТВО И РУРАЛНИ ЕКОНОМСКИ РАСТ

- 4.1. Преглед ранијих истраживања
- 4.2. Предузетништво као „механизам преношења“ знања
- 4.3. Значај предузетништва
- 4.4. Предузетништво и рурални амбијент
5. МОДЕЛ РУРАЛНОГ ЕКОНОМСКОГ РАСТА – АНАЛИЗА НА ПРИМЕРУ СРБИЈЕ
 - 5.1. Рурална подручја и рурална економија у Србији
 - 5.2. Амбијенталне погодности и рурални економски раст Србије
 - 5.2.1. Природне погодности руралних области у Србији
 - 5.2.1.1. Провера робусности резултата истраживања
 - 5.2.2. Класификација руралних области у Србији са становишта природних погодности
 - 5.2.3. Укупне погодности амбијента руралних области у Србији
 - 5.2.4. Класификација руралних области у Србији са становишта укупних погодности амбијента
 - 5.2.5. Руралне области изузетних амбијенталних погодности у Србији
 - 5.3. Модел руралног економског раста Србије
 - 5.3.1. Дефинисање модела руралног економског раста Србије
 - 5.3.2. Извори података и методологија за процену варијабли модела руралног економског раста Србије
 - 5.3.3. Резултати оцене модела руралног економског раста Србије
 - 5.3.3.1. Модел руралног економског раста Србије – „високообразовани“ људски капитал
 - 5.3.3.2. Модел руралног економског раста Србије – „креативни“ људски капитал
 - 5.3.4. Улога погодности амбијента, људског капитала и предузетништва у руралном економском расту Србије
6. СМЕРНИЦЕ ЗА ВОЂЕЊЕ РУРАЛНЕ ПОЛИТИКЕ У СРБИЈИ
 - 6.1. Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014-2024. год.
 - 6.2. Хармонизација руралне политике ЕУ и Србије
 - 6.3. Смернице за унапређење квалитета руралног амбијента и инструменти подршке за развој руралног предузетништва

7. ЗАКЉУЧАК

ЛИТЕРАТУРА

5. Методе које су примењене у истраживању

У току израде докторске дисертације, аналогно природи постављених захтева у истраживању, коришћени су бројни извори статистичких података доступних у

Републичком заводу за статистику Србије, Агенцији за привредне регистре, Институту за водопривреду „Јарослав Черни“, Војногеографском институту у Београду, Републичком Хидрометеоролошком заводу Србије, Министарству привреде Републике Србије, Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије, Националној агенцији за регионални развој Републике Србије и Националној корпорацији за осигурање стамбених кредита. Такође, у раду су коришћени релевантни извори домаће и иностране литературе из предметног подручја истраживања.

У циљу испитивања полазних хипотеза коришћену су општи истраживачки методи и одговарајуће статистичке методе. У првом делу емпиријског истраживања су представљени економетријски модели упоредних података помоћу којих је процењена вредност погодности руралних области у Србији и тестирана хипотеза о сигнификантном утицају различитих амбијенталних погодности на укупну вредност погодности руралних области у Србији. Такође, у овом делу су представљени и композитни индекси који омогућавају класификацију руралних области у Србији са становишта расположивих природних погодности и укупних погодности амбијента.

У другом делу емпиријског истраживања анализирана је повезаност између концепта погодности руралних подручја и концепта људског капитала и предузетништва у руралним срединама, како би се објаснила веза између погодности и раста руралне привреде у Србији. У циљу тестирања значаја фактора погодности амбијента, људског капитала и предузетништва за рурални економски раст коришћени су економетријски модели и методи панела. Полазна спецификација модела панела за оцењивање детерминанти економског раста руралних области у Србији је pooled модел панела са вештачким варијаблама, а методи оцењивања примењени су у зависности од резултата тестирања полазних претпоставки модела. Циљ оцене развијеног модела руралног економског раста Србије је анализа утицаја два фактора: људског капитала и предузетништва на економски раст руралне привреде на подручју административно дефинисаних руралних области у Србији које су класификоване у три подгрупе према вредности развијеног индекса укупних погодности амбијента: руралне области високих, средњих и ниских погодности амбијента. Истраживање је имало за задатак да сагледа на који начин руралне области идентификованих високих погодности амбијента могу најбоље да искористе своје расположиве карактеристике као полуку за рурални економски раст и развој заснован на понуди локално специфичних добара и услуга. С друге стране, области које се не могу сврстати у ову групацију спадају у ред оних које захтевају значајнија улагања у подизање квалитета укупних амбијенталних погодности као првог предуслова обрнутог тока миграције (из урбаних ка руралним срединама) и у додатне мере стимулисања раста квалитета креативне класе која може допринети будућем расту и развоју.

6. Основни резултати и научни допринос

Остварени резултати научно-истраживачког рада у оквиру ове докторске дисертације су везани за процену вредности погодности руралних подручја у Србији, потврду сигнификантности утицаја амбијенталних погодности на обликовање укупне вредности погодности руралних области, развијена класификација руралних подручја према амбијенталним погодностима и специфично дизајниране препоруке за развој руралне економије у зависности од уочених карактеристика руралног подручја.

Процена вредности погодности руралних подручја у Србији, односно тражње за руралним погодностима на подручју Србије, извршена је применом методологије која је заступљена у литератури о значају концепта погодности за рурални раст/развој. Прихваћен приступ у литератури за процену вредности руралних погодности је заснован на анализи разлика у погледу просечне цене некретнина и дохотка по глави становника између руралних области које поседују различите погодности. Појединци су спремни да прихвате нижи доходак и већу цену некретнина како би живели у руралним подручјима високих погодности. Тако је вредност руралних погодности капитализована је у висини доходака и ценама некретнина. Вредност погодности руралних области у Србији процењена је на основу вредности резидуала из оцењене регресије просечне вредности купљених некретнина по м² на просечну зараду без пореза и доприноса по запосленом у Србији.

Применом економетријских модела и метода упоредних података тестирана је хипотеза о сигнификантном утицају варијабли погодности амбијента: климе (просечне температуре у јануару и јулу, броја сунчаних дана у јануару и влажности ваздуха у јулу), природног пејзажа (топографске скале, водних и шумских ресурса), понуде рекреативних активности (учешћа броја запослених у ресторанима и хотелима) и развијености саобраћајне инфраструктуре (изграђеног савременог коловоза) на релативну вредност погодности руралних области у Србији. Тестирањем хипотезе да природне погодности руралних области (климатски услови и природни пејзаж) имају сигнификантан утицај на релативну вредност погодности руралних области, на примеру 24 руралне области у Србији, закључено је да природне погодности које се огледају у мањим температурним колебањима, различитој топографији, богатим водним и шумским ресурсима имају сигнификантан утицај на релативну вредност погодности руралних области у Србији и објашњавају око 60% њених варијација. Тестирањем хипотезе да изграђене погодности руралних области имају сигнификантан утицај на релативну вредност погодности руралних области, на примеру 24 руралне области у Србији, закључено је да поред природних погодности и изграђене погодности (попут понуде различитих рекреативних активности и изграђеног савременог коловоза) имају сигнификантан утицај на релативну вредност погодности руралних области у Србији.

Значајан допринос у друштвеном смислу представља извршена класификација руралних области у Србији са становишта природних погодности и укупних погодности амбијента. Као области високих природних погодности идентификоване су Рашка област, Златиборска област, Моравичка област, Пчињска област и Борска област, док су као области ниских природних погодности идентификоване Западнобачка област, Севернобанатска област и Подунавска област. На основу индекса укупних погодности амбијента руралне области у Србији су класификоване у три групе: високих погодности амбијента, средњих погодности амбијента и ниских погодности амбијента. Као области високих погодности амбијента идентификоване су: Златиборска област, Рашка област, Моравичка област, Пчињска област и Борска област, а као области ниских погодности амбијента идентификоване су: Западнобачка област, Јужнобанатска област, Севернобанатска област, Севернобачка област, Средњобанатска област, Сремска област и Подунавска област. Ова класификација утиче на сет препорука које су везане за интензиван развој традиционалних делатности у подручјима ниских погодности амбијента уз смањење руралног становништва (тренд који је присутан у развијеним земљама света које практикују индустријски приступ агробизнису у руралним срединама), односно развој комплементарних делатности које би привлачиле креативан људски капитал у подручја високих амбијенталних

погодности уз развој секундарне и терцијарне компоненте руралне економије. То недвосмислено показује и да приступ руралном развоју не може бити једнообразан, већ да захтева уважавање специфичности одређених подручја.

Коначно, рад отвара значајну дилему у погледу потребе даљег практиковања традиционалног приступа мерењу квалитета људског капитала преко учешће високообразованих у укупној структури становништва или запослених. У том смислу кандидаткиња Соња Јосиповић је користила класификацију креативних занимања у Србија и извршила процену обима „високообразованог“, „креативног“, „високообразованог и креативног“ људског капитала на подручју 24 руралне области у Србији. Користећи нову класификацију утврђено је да људски капитал и предузетништво имају сигнификантан, позитиван утицај на рурални економски раст. Такође, дата је потврда о о постојању разлика у погледу погодности амбијента, људског капитала и предузетништва између три идентификоване групе руралних области.

Теоријски допринос ове докторске дисертације огледа се у сагледавању комплексне проблематике развоја руралних подручја, са посебним освртом на повезаност између концепта погодности руралних подручја и концепта људског капитала и предузетништва у руралним срединама. Паметан, одржив и инклузивни рурални развој треба да се заснива на заштити и очувању амбијенталних погодности руралних подручја, унапређењу знања и вештина руралне популације и социјалног капитала, примени нових технологија и производних пракси и развоју предузетништва и предузетничког духа међу руралном популацијом. У наредном периоду потребно је применити ендеген, холастички и децентрализовани приступ у планирању и реализацији развоја руралних подручја у Србији.

На крају треба истаћи и одређене препреке са којима се кандидаткиња сусрела током израде ове докторске дисертације. Велики проблем представљала је доступност и упоредивост статистичких података о људском капиталу по руралним областима у Србији, због чега није било могуће продужити период посматрања за који је анализиран утицај људског капитала и предузетништва на рурални економски раст. У даљем раду кандидаткиња истиче да ће се бавити проширењем базе о индикаторима погодности амбијента како би се сагледало да ли је дошло до промена унутар три идентификоване групе руралних области, као и унапређењем представљене методологије за класификацију руралних области у Србији укључивањем других индикатора (квантитативних и квалитативних) који указују на остале руралне погодности које би могле бити значајне за рурални развој у будућности.

7. Закључак

Полазећи од претходних детаљних анализа и оцена докторске дисертације кандидаткиње Соње Јосиповић Комисија констатује да је кандидаткиња успешно обрадила предмет истраживања, остварила дефинисани циљ, потврдила полазне хипотезе и дошла до релеватних закључака, те пружила вредне научне доприносе и практичне резултате. Докторска дисертација у потпуности одговара критеријумима и захтевима за писање овакве врсте рада и у складу је с Пријавом коју су одобрили Наставно-научно веће Економског факултета Универзитета у Београду и Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду како у погледу предмета, циља и метода истраживања, тако и у погледу садржаја. Комисија закључује да је проблематика изложена у раду значајна како за управљање развојем руралних подручја

у Србији, тако и у ширем теоријско-методолошком смислу. Третирана је релативно нова тема која подразумева нови приступ разматрањима руралног развоја уз идентификовање кључних фактора који детерминишу рурални економски раст.

Имајући све наведено у виду, Комисија предлаже Наставно-научном већу да прихвати извештај о оцени докторске дисертације под насловом: „*Погодности амбијента, предузетништво и рурални развој Србије*“ и кандидаткињи **Соњи Јосиповић** одобри јавну одбрану рада.

Београд, 8. март 2018. године

Чланови Комисије

Проф. др Жаклина Стојановић

Проф. др Рикаловић Гојко

Проф. др Радмила Драгутиновић-Митровић

Проф. др Слободан Покрајац